

КАТОЛИЦЬКА РЕАКЦІЯ НА РОСІЙСЬКО-УКРАЇНСЬКУ ВІЙНУ¹

Папа Франциск був надзвичайно відвертим щодо російської агресії проти України, зробивши понад сто заяв протягом першого року війни. У статті проаналізовано ключові послання папи Франциска й керівництва Святого Престолу, а також запропоновано кілька їхніх інтерпретацій. Те, як Святий Престол розглядає питання моральності надання військової допомоги Україні, слід розглядати в контексті його ставлення до інших збройних конфліктів. Хоч у Києві вважають заяви Ватикану запізнілими та млявими, Святий Престол був набагато чіткішим у цьому питанні, ніж в інших випадках – наприклад, вторгнення Іраку в Кувейт. Реакція Ватикану на війну в Україні незрозуміла, якщо не брати до уваги переходу від теорії «справедливої війни» до підходу «справедливого миру», що відбувається в католицькому соціальному вченні останніми десятиліттями. Врешті, нейтралітет Ватикану, передбачений Латеранськими угодами, набуває нового значення за першого латиноамериканського папи Франциска, який відмовляється інтерпретувати геополітичні події із західної точки зору.

Ключові слова: війна в Україні, миротворчість, справедливий мир, релігійна дипломатія, папа Франциск, Fratelli tutti.

Повномасштабна війна, яку Російська Федерація розпочала проти України 24 лютого 2022 р., шокувала політичних і релігійних лідерів по всьому світу. У цій статті досліджую реакцію папи Франциска і Святого Престолу на війну та роблю спробу пояснити логіку, яка стоїть за нею. Представивши дії та заяви Святого Престолу від часу початку російської агресії, розглядаю їх крізь

¹ Цю статтю в дещо зміненій формі буде опубліковано також англійською мовою в «Journal of the European Society for Catholic Theology» під назвою «The Holy See Confronts the War in Ukraine: Between Just War Theory and Nonviolence». Автор вдячний Марії Горячій, Еріку Грегорі, Тарасові Курильцю, Томасу Массаро, Жерардові Паверсу, Маркусові Фогту та Дарренові Яу за зауваження до ранніх версій статті.

призму католицького соціального вчення про війну і мир. Я стверджую, що надто обережні, а іноді й двозначні заяви Святого Престолу щодо війни пояснюються двома ключовими причинами. Перша, на якій і зосереджуватиметься стаття, – невирішена напруженість між справедливою війною і ненасильством у недавньому вчителстві Католицької Церкви. Друга, про яку згадаю лише побіжно, пов'язана з політикою нейтралітету Святого Престолу, який під керівництвом папи Франциска не бажає дивитися на світ крізь західну призму. Обидві ці причини пов'язані з особливим покликанням Святого Престолу бути пророчим голосом у позначеному людською вразливістю і політичними конфліктами світі, в якому єдиний доступний вибір часто є поганим.

Святий Престол є точкою відліку не лише для понад мільярда католиків у всьому світі, а й для багатьох інших людей та інституцій, які цінують його прагнення до моральної висоти, коли він позиціонує себе перед етичними й геополітичними викликами, з якими стикається людство. Як сказав кардинал Ренато Раффаеле Мартіно, колишній президент Папської ради «Справедливість і мир», «саме моральний, а не політичний авторитет дає Святому Престолу можливість діяти в міжнародному масштабі»². Папство, через його переважно духовну природу, коментуючи військові конфлікти, дотримується певного стилю: вважає за краще використовувати абстрактну, ораторську мову, зазвичай не «називає імен» і не вважає своїм завданням обговорювати моральність кожної війни, котра відбувається у світі. Навіть у випадках, що їх міжнародна спільнота і Святий Престол безсумнівно розглядають як агресивні війни, Ватикан закликатиме до дипломатичних рішень, а не натякатиме на військові. Перша війна в Перській затоці 1990 р. служить гарною ілюстрацією такого підходу. Хоча було зрозуміло, що вторгнення Іраку в Кувейт – порушення міжнародного права, Іван Павло II не схвалив військової інтервенції з метою витіснення Іраку з Кувейту, наполягаючи натомість на необхідності застосування переговорів та інших мирних засобів³.

Те, як Святий Престол діє на міжнародній арені, багато в чому залежить від понтифіка, його стилю та особистості. Римська курія діє «від імені [папи] і за його вповноваженням»⁴. Для більшості католиків папа є найкращим інтерпретатором церковної традиції, а його судження – авторитетні. Водночас католицьке соціальне вчення розробило принцип субсидіарності, який вимагає, щоб центральна влада не втручалась у справи,

² R. R. Martino. Les objectifs du Saint-Siège: personne humaine, justice et paix // *The Catholic Church and the International Policy of the Holy See* / ред. F. Imoda, R. Papini. Milano 2008, с. 23.

³ R. Dodaro. The Gulf War and the Just-War Theory: View from the Vatican // *New Blackfriars* 73/859 (1992) 200–209.

⁴ *Code of Canon Law* (1983), кан. 360.

які можуть бути вирішені на місцевому рівні. Цей принцип – хоч його зазвичай застосовують у політичному житті й він менше діє в ухваленні рішень усередині Церкви (а це передбачає, що папа обмежується «універсальними моральними принципами», делегуючи «пруденційні судження» єпископським конференціям, експертам або мирянам) – залишається актуальним і в підході до збройних конфліктів⁵. Однак Святий Престол дбає, щоби представники Церкви, застосовуючи соціальну доктрину до конкретних випадків, уникали політизації. Наприклад, звертаючись до українських єпископів у 2015 р., після захоплення Росією Криму, Франциск заявив, що певні питання недавньої історії є «питаннями, які частково мають політичне підґрунтя і на які ви не покликані давати пряму відповідь»⁶. Іншими словами, церковна ерархія повинна давати моральні настанови, але утримуватися від надмірного заглиблення в деталі, а особливо в питання, котрі мають політичний підтекст.

Підхід і позиція Святого Престолу в оцінці міжнародних відносин та вирішенні конфліктів – складне питання⁷. За словами Роберта Грема, «Ватикан унікальний, *sui generis*»⁸. Така ж і його дипломатія⁹. Папа представляє і те, що належить Богові, і те, що належить кесарю. Через моральний авторитет і вплив серед католиків, і не тільки їх, держави й народи часто звертаються по підтримку до Святого Престолу¹⁰. Війна в Україні – не виняток.

⁵ Про відмінність між «універсальними моральними принципами» і «пруденційними судженнями» щодо питань війни і миру, а також про легітимність розбіжностей щодо останніх див.: The U.S. Catholic Bishops. The Challenge of Peace: God's Promise and Our Response // *Catholic Social Thought: The Documentary Heritage* / ed. D. J. O'Brien, Th. A. Shannon. Maryknoll, NY 2010, § 9-12 [с. 606–607]. «Компендіум соціального вчення Церкви» також говорить про «різні [рівні] авторитету» текстів магістеріуму й «залишає єпископським конференціям завдання відповідного застосування [фундаментальних елементів соціальної доктрини Церкви], як того вимагають різні місцеві ситуації» (Pontifical Council for Justice and Peace. *Compendium of the Social Doctrine of the Church*. Washington, DC 2005, § 8, с. 3).

⁶ Pope Francis. Address to the Ukrainian Bishops on Their 'Ad Limina' Visit // *The Holy See*, 20.02.2015 (www.vatican.va).

⁷ Про Святий Престол та міжнародні відносини див.: R. J. Araujo. The Holy See: International Person and Sovereign // *Ave Maria: International Law Journal* 1 (2011) 249–273; J. Troy. International Politics as Global Politics from below: Pope Francis on Global Politics // *Journal of International Relations and Development* 24 (2021) 555–573.

⁸ R. A. Graham. Introduction: Reflections on Vatican Diplomacy // *Papal Diplomacy in the Modern Age* / ред. P. C. Kent, J. F. Pollard. Westport, CT – London 1994, с. 1.

⁹ R. Morozzo della Rocca. La diplomazia pontificia soffre il protagonismo del papa latinoamericano // *Limes – Rivista italiana di geopolitica* (2018) 116; Troy. International Politics as Global Politics from below, с. 557.

¹⁰ Поп.: P. C. Kent, J. F. Pollard. A Diplomacy Unlike Any Other: Papal Diplomacy in the Nineteenth and Twentieth Centuries // *Papal Diplomacy in the Modern Age*, с. 13нн.

Слова, вчинки та упущення

Папа Римський Франциск часто коментував війну в Україні. За період від 27 лютого 2022 р. до 18 січня 2023 р. вебсайт *Il Sismografo*, який спеціалізується на новинах Ватикану й Католицької Церкви, задокументував 111 папських заяв про війну в Україні¹¹. Від самого її початку папа закликав до миру та припинення вогню. Мир був чи не єдиною найважливішою річчю, наголошуваною в усіх промовах провідників Святого Престолу. Кілька разів Ватикан заявляв про готовність посприяти миротворчому процесові, беручи участь у ньому як посередник або пропонуючи свою територію як платформу для переговорів.

Від березня 2022 р. папа Франциск послідовно засуджує війну, але вживана ним термінологія за цей час пройшла певну еволюцію. Шостого березня понтифік сказав, що події в Україні – це не просто «військова операція» (як стверджував російський уряд), а справжня війна, і запевнив світ, що Святий Престол готовий зробити «все», аби зупинити її¹². Проїшло три тижні, перш ніж папа Франциск почав використовувати термін «агресія» (13 березня), і місяць, перш ніж із його вуст уперше прозвучало слово «вторгнення» (27 березня). Франциск зазвичай не вказував прямо, що війну розпочала Російська Федерація або президент Путін, хоча часто згадував їх, говорячи про війну¹³. Таким чином, папа не раз переставав уживати те, що Анатолій Бабинський і Юрій Підлісний охарактеризували як «дельфійську мову» про «конфлікт на сході України», безіменну війну, яка нізвідки впала на голови українцям і яку невідомо хто розпочав¹⁴.

¹¹ Dopo la orrenda strage di Dnipro in Ucraina si attendono con partecipazione addolorata le parole del Santo Padre oggi nel corso dell'Udienza generale // *Il Sismografo*, 18.01.2023 (<https://ilsismografo.blogspot.com>). Про заяви Франциска щодо війни на Донбасі, яка почалася в 2014 р. див.: С. Novorun. War and Autocephaly in Ukraine // *Kyiv-Mohyla Humanities Journal* 7 (2020) 9-10. Кирило Говорун критикує Франциска за використання «розпливчатої та неоднозначної» мови, зокрема коли йдеться про війну як «братовбивчу», що повторює російський опис конфлікту з погляду «громадянської війни». Пор. також: А. Rocucci. Vaticano e Mosca mai così vicini // *Limes – Rivista italiana di geopolitica* (2018) 228–229. Водночас Святий Престол закликав поважати міжнародне право й суверенітет України (Р. Ferrara. *Il mondo di Francesco: Bergoglio e la politica internazionale*. Cinisello Balsamo 2016, с. 166–167).

¹² Papa Francesco e i suoi 33 interventi pubblici sull'aggressione di Putin contro l'Ucraina tra il 27 febbraio e il 22 aprile. Testi ufficiali // *Il Sismografo*, 24.04.2022 (<http://ilsismografo.blogspot.com>).

¹³ Франциск обґрунтував свій підхід так: «Безумовно, тим, хто вторгається, є Російська держава. Це дуже зрозуміло. Іноді я намагаюся не уточнювати, щоб не ображати і, скоріше, засуджувати загалом, хоча добре відомо, кого я засуджую. [...] І в мене ніколи не складалося враження, що я прикриваю агресію. [...] Чому я не називаю Путіна? Тому що це не обов'язково, це вже відомо» (Pope Francis Discusses Ukraine, U.S. Bishops and More. Interview by America Media // *America Magazine*, 28.11.2022 (www.americamagazine.org)).

¹⁴ А. Бабинський, Ю. Підлісний. Антоніо Спадаро і його 7 картин з Ермітажу // *PICU*, 07.07.2022 (risu.ua).

Водночас Франциск без вагань звинуватив НАТО у «провокуванні» війни або «сприянні» її розпалу¹⁵. У розмові з редакторами єзуїтських ЗМІ Франциск сказав, що ми повинні «відійти від звичайної моделі “Червоної Шапочки”» і перестати «зводити складність [українсько-російської війни] до простого розрізнення між хорошими і поганими хлопцями, без роздумування над дотичними до проблеми коренями й інтересами, а вони дуже складні»¹⁶. Не так просто зрозуміти, кого мав на увазі Франциск, говорячи про хороших і поганих хлопців: чи Росію й Україну, чи Росію і НАТО. У тій же розмові Франциск захоплюється «героїзмом українського народу», жертвами «світової війни, глобальних інтересів, продажів зброї та геополітичної апропріації»¹⁷.

Франциск ніколи прямо не виключав права українців на самооборону, але непрямо давав розуміти, що правильною відповіддю на агресію не можуть бути озброєння, санкції або посилення військових альянсів. 20 червня 2022 р. в інтерв'ю для аргентинського інфоагентства *Telam* Бергольйо прямо заявив, – здається, вперше від початку війни, – що Україна має право захищатися. Щоправда, спосіб, у який зроблено це твердження, показує, що Франциск підходить до права на самооборону поза рамками класичної теорії справедливої війни. Він сказав: «Я вважаю, що настав час переосмислити концепцію “справедливої війни”. Війна може бути справедливою, існує право на самозахист. Але нам потрібно переосмислити сьогоденне використання цього поняття»¹⁸. В інтерв'ю щоденній газеті «*Il Corriere della Sera*» у травні 2022 р., коли його запитали про озброєння України для її самооборони, понтифік відповів: «Я не можу дати відповідь на питання, чи правильно постачати озброєння українцям. Я занадто далеко»¹⁹. У вересні 2022 р. Франциск пішов далі і ствердив, що озброєння України

може бути моральним, – морально прийнятним, – якщо проводити його за умовами моралі, а їх чимало, і тоді ми можемо про це говорити. Проте воно може бути аморальним вчинком, якщо проводиться з наміром спровокувати ще більшу війну, або продаж зброї, або ж відмову від уже непотрібної зброї. [...] Самооборона – це не тільки законно, але це ще й вираження

¹⁵ L. Fontana. Intervista a Papa Francesco: 'Putin non si ferma, voglio incontrarlo a Mosca. Ora non vado a Kiev' // *Corriere della Sera*, 22.05.2022 (www.corriere.it/cronache); A. Spadaro. Pope Francis in Conversation with the Editors of European Jesuit Journals // *La Civiltà Cattolica*, 14.06.2022 (www.laciviltacattolica.com/).

¹⁶ Spadaro. Pope Francis in Conversation with the Editors of European Jesuit Journals.

¹⁷ Там само.

¹⁸ Pope Francis. We Do Not Come out from a Crisis on Our Own: We Need to Take Risks and Take Each Other's Hand / Interview by Bernarda Llorente // *Télam S. E.* – *Agencia Nacional de Noticias* [без дати] (www.telam.com).

¹⁹ L. Fontana. Intervista a Papa Francesco // *Corriere della Sera*, 22.05.2022.

любові до країни. Якщо хтось не захищає себе, хтось не здатний стати на захист чогось – значить, він не любить нікого й нічого, натомість той, хто захищається, любить²⁰.

У той же час на праві захищатися військово наголошували вищі дипломати Ватикану, державний секретар кардинал П'єтро Паролін та секретар зі зв'язків із державами архієпископ Пол Галлагер²¹.

Окрім слів були й учинки. Понтифік зробив кілька символічних жестів, які продемонстрували його підтримку України. Наступного після початку війни дня папа зайшов до російського посольства при Святому Престолі, порушивши тим самим дипломатичний протокол Ватикану. Як пояснив згодом сам Франциск, він попросив передати Путіну послання про те, що «готовий поїхати [до Москви] за умови, що [Путін] дозволить йому відкрити крихітне вікно для переговорів»²². Також папа відправив до України та сусідніх країн двох високопоставлених куріальних священнослужителів, у тому числі кардинала Майкла Чорного, одного зі своїх найдовіреніших радників. Папа зустрівся з членами сімей полонених солдатів із Маріуполя й особисто брав участь в обміні військовополоненими. Через дев'ять місяців після початку війни понтифік написав листа до народу України, щоб висловити йому свою прихильність. Він виразив солідарність із солдатами, «які в сміливому захисті власної батьківщини повинні були взятися за зброю», і провів паралель між вторгненням і *Голодомором* – штучним голодом, організованим радянським режимом у 1930-х роках, у якому загинули мільйони українців²³.

²⁰ Francis, Pope. Press Conference on the Return Flight to Rome // *The Holy See* (www.vatican.va).

²¹ У квітні 2022 р. Паролін сказав: «Я бачу, що багато хто надсилає зброю [в Україну]. Жахливо про це думати. Це може спричинити ескалацію, яку неможливо контролювати [...]. Однак принцип законної оборони залишається» (P. Parolin. Ukraine Has the Right to Defend Itself, but Arms Shipments Could Cause 'Terrible' Escalation / Interview by Andrea Gagliarducci // *Catholic News Agency*, 7.04.2022 (www.catholicnewsagency.com/news). Через кілька тижнів Паролін був конкретніший: «Є право на збройну оборону у випадку агресії». Однак це право має здійснюватися за певних умов, викладених у теорії справедливої війни, про яку Паролін прямо згадував (Ph. Pullella. Vatican Number Two Says Giving Ukraine Weapons Legitimate, with Conditions // *Reuters*, 13.05.2022 (www.reuters.com/article). В інтерв'ю «Лімес» у серпні 2022 р. Паролін додав стосовно озброєння України: «Я не вважаю правильним просити того, на кого напали, відмовитися від зброї, не попросивши спершу цього в нападника» (Parolin, Pietro. 'Cosi la Chiesa pensa il mondo'. Interview to Guglielmo Gallone & Lucio Caracciolo // *Limes – Rivista italiana di geopolitica* 7 (2022) 251). Заяви Галлагера пішли в тому ж напрямку (G. Ceraso, Archbishop Gallagher: Ukraine Has Right to Defend Itself but Beware Arms Race // *Vatican News*, 13.05.2022 (www.vaticannews.va).

²² Pope Francis Discusses Ukraine, U.S. Bishops and More, 28.12.2022.

²³ У листі Франциск описує Голодомор, кваліфікуючи його як «геноцид», що Росія рішуче відкидає. Див.: Francis, Pope. Letter to the People of Ukraine Nine Months after the Outbreak of the War // *The Holy See*, 24.11.2022 (www.vatican.va).

16 березня 2022 р. папа Римський провів на платформі «Zoom» розмову з патріархом Московським Кирилом, яка мала на меті переконати останнього вживати менш войовничу риторику. Пізнішу зустріч Франциска з Кирилом, заплановану на червень 2022 р. в Єрусалимі, було скасовано. Франциск пояснив її відміну так: «Наша дипломатія розуміла, що на даний момент зустріч між нами двома може призвести до великого замішання»²⁴. Одночасно прозвучала жорстка критика Руської Православної Церкви з уст кардинала Курта Коха, префекта Дикастерії сприяння єдності християн²⁵.

Втім, не в усіх папиних діях чи словах обійшлося без контраверсійності. Під час традиційної хресної дороги в римському Колізеї хрест несли українка і росіянка. Антоніо Спадаро описав цей жест як пророчий знак, що йде «всупереч усякій видимій надії»²⁶, але українські політичні та релігійні очільники різко розкритикували його як акт передчасного примирення. Коментарі Франциска про Кирила як «вівтарного хлопчика Путіна» або про чеченців і бурятів як головних відповідальних за звірства, вчинені в Україні, не здобули позитивного сприйняття у росіян. 25 березня 2022 р. папа присвятив «Церкву і все людство, особливо Росію та Україну» непорочному Серцю Марії. Цей вчинок, розкритикований з українського боку²⁷, виглядає неоднозначним, і якщо поглянути на нього з боку Росії: Фатімське одкровення стосується навернення Росії, а останнє інтерпретується в конфесійному ключі – як навернення до католицизму²⁸.

При цьому деяких сигналів, котрі можна було б надіслати, так і не було надіслано. Папа не приїжджав до Києва чи до Москви. І якщо запрошення з Москви й не було, то приїхати до Києва папу запрошували, принаймні спочатку. Це питання обговорювалося, і Франциск сказав, що, хоч він і хотів би приїхати в Україну, тепер такий візит був би несвоечасним. На екуменічному фронті Святий Престол, перебуваючи у спілкуванні з Руською

²⁴ I. San Martín. Pope Says Proposed June Meeting with Patriarch Kirill Called Off // *CruX*, 22.04.2022 (<https://cruXnow.com/vatican>). Велась розмова про їхню зустріч на VII З'їзді лідерів світових та традиційних релігій у м. Нур-Султан у вересні 2022 р., але Кирил не поїхав до Казахстану.

²⁵ Пор. Т. Курилець. «Прозріння» щодо Патріарха Кирила та РПЦ у Ватикані. Коментар на інтерв'ю кардинала Курта Коха // *PICU*, 22.07.2022 (<https://risu.ua>).

²⁶ A. Spadaro. Sette 'quadri' sull'invasione dell'Ucraina: Il mondo non è una Scacchiera // *La Civiltà Cattolica* 173 (2022) 427.

²⁷ М. Мариневич. Фатіма як тест // *Український католицький університет*, 26.03.2022 (ucu.edu.ua/news/).

²⁸ У приватному листуванні зі мною один французький богослов прокоментував це так: «Що подумав би папа Франциск, якби патріарх Московський посвятив Богородиці Італію, щоб домогтися навернення цієї країни до православної віри?»

Православною Церквою, проігнорував Православну Церкву України (ПЦУ)²⁹. Остання була визнана в 2019 р. Константинополем, а також деякими іншими Православними Церквами, але не Москвою, яка працювала над ізоляцією новоутвору. Підхід Ватикану, який відлунує російською позицією, заважає Франциску взаємодіяти з одним із ключових релігійних гравців у регіоні³⁰.

Отже, якщо підсумувати, то відчувається певна нерішучість у діях Святого Престолу у зв'язку з російською агресією проти України. Спочатку Франциск був дуже нейтральним у коментарях, але в міру розгортання війни ставав критичнішим щодо дій Російської Федерації. Слова і жести понтифіка щодо війни в Україні часто були багатозначними, їх можна було інтерпретувати в різний спосіб. Вони дратували і українців, і росіян, оскільки обидві країни намагалися перетягнути Святий Престол на свій бік. Як зазначає Тарас Курилець, «Папа Римський Франциск і Римський Апостольський Престол, який користувався в українському суспільстві значним моральним авторитетом, значно втратив свої позиції внаслідок неоднозначних і дискусійних висловлювань з боку Папи й інших ватиканських функціонерів»³¹.

Далі я спробую осмислити стурбованість Святого Престолу в підході до цієї війни, розмірковуючи про традиційний підхід Ватикану до конфліктів, а також про особистий стиль Франциска у вирішенні такого роду питань.

Справедлива війна і ненасильство

Агресія Росії проти України створила концептуальний *topos* для дискусії щодо моральності війни і легітимності самооборони у сфері католицької соціальної етики та магістеріуму. З одного боку, багато етиків стверджували, що Україна має право на легітимний самозахист і має бути забезпечена зброєю³². Німецька католицька комісія «Справедливість і мир» назвала

²⁹ Пор.: P. Smytsnyuk. The New Orthodox Church in Ukraine: Ecumenical Aspects and Problems // *Orthodoxy in Two Manifestations?: The Conflict in Ukraine as Expression of a Fault Line in World Orthodoxy* / ред. Th. Bremer, A. Brüning, N. Kizenko. Berlin 2022, с. 303–332.

³⁰ Це питання зринало під час неформальної зустрічі папи з Мирославом Мариновичем і Денисом Колядою. Див.: М. Маринович. Після зустрічі з Папою Франциском // *РІСУ*, 11.06.2022 (<https://risu.ua>). У січні 2023 р. Франциск прийняв митрополита ПЦУ Епіфанія, разом з іншими членами делегації Всеукраїнської ради Церков і релігійних організацій. Цей жест, як і зустріч між Епіфанієм та кардиналом Куртом Кохом – відповідальним Римської курії за екуменічний напрямок – є першими кроками до започаткування діалогу між ПЦУ і Святим Престолом.

³¹ Т. Курилець. «Прозріння» щодо Патріарха Кирила.

³² M. Vogt. Being Christian in a Fragile World: Revisions of Peace Ethics in the Face of the Ukraine War // *Ordo Socialis* (2022) <https://ordosocialis.de/wp-content/uploads/War-in-the-Ukraine-Being-Christian-in-a-Fragile-World_09.03.2022-.pdf>, с. 1–7; його ж. The Ukraine War

постачання зброї в Україну «законним, якщо навіть етично не необхідним»³³. З іншого боку, в середовищі фахівців із соціальної етики лунали голоси на підтримку ненасильницького опору³⁴. Науковці й церковні лідери ставлять питання, подібне до того, що його сформулював католицький соціальний етик Маркус Фогт: «Наскільки [наші] миротворчі етичні роздуми минулих років, а також настанови католицького соціального вчення все ще вартісні з огляду на новий сценарій загрози?»³⁵ Особливе звернення Франциска до католицької соціальної доктрини для інтерпретації війни в Україні широко обговорюється як у Католицькій Церкві, так і за її межами³⁶. Розглядаючи позицію Святого Престолу щодо України в контексті дебатів про етику війни і миру, котрі представляю тут дуже загальною, я покажу, якою мірою ця етика пронизує ставлення папи Франциска і Ватикану до війни в Україні.

Протягом століть Католицька Церква приймала доктрину про справедливу війну як частину свого соціального вчення. Умови *jus ad bellum* добре відомі: той, хто вдається до війни, повинен мати добрий намір, справедливу причину та високу вірогідність успіху; війна має бути проголошеною компетентною владою; війна має бути останнім засобом та не спричинити більшої шкоди, аніж якби вона не починалася³⁷. Якщо ви дотримуєтеся цих критеріїв, то війна, яку ви ведете, справедлива, особливо якщо це оборонна

as a Challenge for the Development of Christian Peace Ethics // *Ethics and Armed Forces* 2 (2022) 14-15; P. Peterson. The Russian War of Aggression against Ukraine: An Analysis of the Dilemmas from an Ethical Perspective // *Ethik und Gesellschaft* 15/2 (2021) 1–23; Heinz-Gerhard Justenhoven (цит. у: C. Glatz. War Cries: For Pope, Choosing Sides Means Choosing 'Blueprint' of Peace // *Catholic Standard* (2022), April 6 (<https://cathstan.org/voices>).

³³ Deutsche Kommission Justitia et Pax. Erklärung zum Krieg gegen die Ukraine // *Deutsche Kommission Justitia et Pax*, 26.03.2022 <http://www.justitia-et-pax.de/jp/aktuelles/20220328_Krieg-gegen-die-Ukraine.php>.

³⁴ M. Dennis. Ukraine Shows We Must Reject the Possibility that War Can Be Just // *National Catholic Reporter* (2022), March 25 <<https://www.ncronline.org/news/opinion/ukraine-shows-we-must-reject-possibility-war-can-be-just>>; E. McCarthy. Calling on the U.S. to Support Nonviolent Resistance in Ukraine // *World Beyond War* (2023), January 12 <<https://worldbeyondwar.org/calling-on-the-u-s-to-support-nonviolent-resistance-in-ukraine>>. Вольфганг Палавер, наполягаючи на тому, що Церква повинна дотримуватися ненасильства, навіть у випадку війни в Україні, все ж стверджує, що «в короткостроковій перспективі військовий опір і підтримка здаються необхідними» (W. Palaver. Der Ukrainekrieg als Herausforderung kirchlicher Friedensethik // *Theologisch-praktische Quartalschrift* 170/4 (2022) 402–403).

³⁵ Vogt. Being Christian in a Fragile World, c. 2.

³⁶ Див.: J. Liedl. Contradiction or Coherence? What to Make of Pope Francis' Statements Regarding Just War, Self-Defense and Ukraine // *National Catholic Register* (2022), April 1 <<https://www.ncregister.com/news/contradiction-or-coherence-what-to-make-of-pope-francis-statements-regarding-just-war-self-defense-and-ukraine>>.

³⁷ Th. Massaro. *Living Justice: Catholic Social Teaching in Action*, 3-тє вид. Lanham 2016, глава 8.

війна. Вчення про справедливу війну та відповідні критерії міститься в «Компендіумі соціальної доктрини Церкви», складеному на прохання Івана Павла II. У документі стверджується, що «керівники держави, яка зазнала нападу, мають право й обов'язок організувати захист, навіть із застосуванням сили зброї»³⁸.

Хоч у традиції справедливої війни зберігається концептуальна тяглість (тому її іноді називають «доктриною»), голоси, котрі її складають, – такі, як Августина (що спирається на Ціцерона), Аквіната або Суареса, – відрізняються в тому, як саме в них вирішуються питання війни і миру³⁹. Частково це розмаїття можна пояснити історичним контекстом, у якому жили ці мислителі. Як зазначають Вільям Барб'єрі та Гайнц-Гергард Юстенговен, оскільки «етичні вчення обов'язково формуються частково під впливом соціальних та інтелектуальних умов, у яких вони артикуються», ми не можемо припустити, що існувала «єдина фіксована концепція справедливої війни, висвітлювана протягом століть»⁴⁰.

Однак упродовж кількох останніх десятиліть християнська, й зокрема католицька, соціальна рефлексія відійшла від теорії справедливої війни та рухалася в напрямку до концепції справедливого миру, миробудування, ненасильства й навіть чогось схожого на пацифізм⁴¹. Як зазначив Ерік Грегорі, «поборники [справедливої війни] тепер опинилися в меншості у християнській етиці»⁴². Традиційна «презумпція проти несправедливості» поступилася місцем «презумпції проти війни і сили»⁴³. Однак підхід із позиції справедливого миру не слід розглядати як такий, що конче протистоїть традиції справедливої війни, – він радше розвивається зсередини цієї традиції в новому контексті, позначеному поширенням ядерної зброї та досвідом двох світових воєн, а також зменшенням світської влади Ка-

³⁸ Pontifical Council for Justice and Peace. *Compendium of the Social Doctrine of the Church*. Washington, DC: Libreria editrice vaticana; USCCB Publishing, 2005, \$500, с. 217.

³⁹ Див.: *From Just War to Modern Peace Ethics* / ред. Н.-Г. Justenhoven, W. A. Barbieri. Berlin – Boston 2012). Більш систематичний підхід див.: Massaro. *Living Justice*, с. 108–117.

⁴⁰ Н.-Г. Justenhoven, W. A. Barbieri. An Introduction // *From Just War to Modern Peace Ethics*, с. 1–3.

⁴¹ L. S. Cahill. Just War, Pacifism, Just Peace, and Peacebuilding // *Theological Studies* 80 (2019) 169–185. Грегорі Райхберг стверджує, що розрив сучасного папства, починаючи з Пія XII, із традицією справедливої війни є перебільшеним (G. Reichberg. Discontinuity in Catholic Just War Teaching? From Aquinas to the Contemporary Popes // *Nova et Vetera* 10 (2012) 1073–1097).

⁴² E. Gregory. What Do We Want from the Just War Tradition? New Challenges of Surveillance and the Security State // *Studies in Christian Ethics* 27/1 (2014) 55.

⁴³ J. D. Charles. Presumption against War or Presumption against Injustice?: The Just War Tradition Reconsidered // *Journal of Church and State* 47/2 (2005) 335–369; R. B. Shelledy. The Vatican's Role in Global Politics // *The SAIS Review of International Affairs* 24/2 (2004) 157–158.

толицької Церкви і зростанням глобалізації Святого Престолу⁴⁴. Інгеборг Габріель лаконічно стверджує, що теорія справедливої війни «спрямована на обмеження насильства, а не на його легітимізацію, навіть якщо [...] цим терміном зловживають, часом також і Церкви»⁴⁵. Етика справедливого миру йде далі й намагається, з одного боку, обмежити підхід вседозволеності щодо справедливої війни, а з іншого – збалансувати підхід до справедливої війни, наполягаючи на запобіганні війнам, активному миротворенні та примиренні⁴⁶. Водночас традиція справедливої війни перебуває в суперечності з абсолютним ненасильством і пацифізмом⁴⁷. Як зазначає Карстен Стан, «прагнення до справедливості може затягнути збройний конфлікт або перешкоджати миротворчим зусиллям»⁴⁸.

Мабуть, вирішальний крок у напрямку ненасильства зробив Іван XXIII у своїй енцикліці *Pacem in terris*, невдовзі після кубинської ракетної кризи⁴⁹. Девід Д. Корі та Джош Кінг стверджують, що «вчення *Pacem in terris* щодо військової сили радикально суперечить традиції справедливої війни, хоч енцикліка віддає належне традиції як такій [...]. Її вчення зводиться просто до того, що військову силу ніколи не слід застосовувати»⁵⁰. Корі та Кінг критикують енцикліку *Pacem in terris* за її ідеалізм і тезу, що «військова сила ніколи не є законною». Ймовірно, ці автори перебільшують, стверджуючи, що, згідно з *Pacem in terris*, застосування сили є абсолютно нелегітимним.

⁴⁴ Justenhoven, Barbieri. An Introduction, с. 4; Reichberg. Discontinuity in Catholic Just War Teaching?; Vogt. The Ukraine War as a Challenge. Про зв'язок між утратою Святим Престолом світської влади і його схильністю до ненасильства див.: Ph. Levillain. La papauté et les guerres à l'époque contemporaine // *Guerre et religion* / ред. J. Baechler. Paris 2016, с. 325–331; Ch. N. Braun. The Catholic Presumption Against War Revisited // *International Relations* 34/4 (2020) 583–602; його ж. Papal White and Shades of Green: On the Tides of Just War // *Global Studies Quarterly* 2/3 (2022) 4–5. Про папські миротворчі зусилля в контексті глобалізації див.: J. Casanova. Globalizing Catholicism and the Return to a 'Universal' Church // *Transnational Religion and Fading States* / ред. S. Hoerber Rudolph, J. Piscatori. Boulder, CO – Oxford 2017, с. 121–143.

⁴⁵ I. Gabriel. The End of Christian Pacifism? A Reflection on the Church's Ethics of Peace in Reference to the War in Ukraine // *Catholic Theological Ethics in the World Church* (2022), June 1 <<https://catholicethics.com/forum/the-end-of-christian-pacifism>>.

⁴⁶ G. F. Powers. From Ethics of War to an Ethics of Peacebuilding // *From Just War to Modern Peace Ethics* / ред. Н.-G. Justenhoven, W. A. Barbieri. Berlin – Boston 2012, с. 275–312. Паралель з еkleзіологією робить цю взаємодоповнюваність зрозумілою: коли II Ватиканський собор говорив про колегію єпископів як верховну владу в Церкві, він не відкинув учення I Ватиканського собору про папський примат, а радше помістив примат у більш колегіальний контекст.

⁴⁷ M. P. Hornsby-Smith. *An Introduction to Catholic Social Thought*. Cambridge 2006, с. 301.

⁴⁸ C. Stahn. An Introduction // *Just Peace After Conflict: Jus Post Bellum and the Justice of Peace* / ред. C. Stahn, J. Iverson, R. Braga da Silva. Oxford 2020, с. 4.

⁴⁹ John XXIII. *Pacem in Terris*, §§ 77–82.

⁵⁰ D. D. Corey, J. King. *Pacem in Terris* and the Just War Tradition: A Semicentennial Reconsideration // *Journal of Military Ethics* 12 (2013) 150.

Я думаю, що правильніше було б побачити в документі зростання скептицизму щодо війни в ядерну епоху. Однак вони мають рацію, зазначаючи, що, порівняно з *Pacem in terris*, пастирська конституція II Ватиканського собору *Gaudium et spes* має адекватніший підхід до питання війни, оскільки балансує між реалізмом людського гріха і вимогами справедливості⁵¹. *Gaudium et spes* робить і традицію справедливої війни, і пацифізм прийнятними опціями: закликаючи шанувати права осіб, які «з мотивів сумління відмовляються застосовувати зброю» (§ 79), конституція уможливорює моральну допустимість ненасильства, залишаючи водночас простір для самозахисту і продовжуючи тяглість традиції справедливої війни⁵².

Незважаючи на це зростаюче несприйняття війни, католицьке соціальне вчення підтримує принцип гуманітарного втручання. Католицький фахівець із соціальної етики Джерард Пауерс стверджує, що перед обличчям геноциду «Церква мала чітку відповідь на Каїнове запитання: “Так, ми є сторожами брата нашого”»⁵³. Впродовж останніх десятиліть магістеріум прийняв принцип «відповідальності за захист» («responsibility to protect», R2P), який допускає застосування сили міжнародною спільнотою для захисту найбільш вразливих верств населення⁵⁴. Гуманітарне втручання, опи-

⁵¹ Вони стверджують, що «якщо одним із наших ідеалів є справедливий мир, то неприпустимо, щоб державні діячі підтримували політику ненасильства, поки Гітлер або Бен Ладен наносить політичний хаос невинному населенню, оскільки результат не буде ні справедливим, ні мирним» (Corey, King. *Pacem in Terris and the Just War Tradition*, с. 155).

⁵² *Gaudium et Spes* стверджує, що «доки існуватиме загроза війни і не буде повноважної міжнародної влади, забезпеченої достатніми силами, не можна відмовити урядам у праві на законну оборону, якщо всі засоби мирних переговорів уже вичерпані» (§ 79). Пор.: Hornsby-Smith. *An Introduction to Catholic social Thought*, с. 291–304

⁵³ Пауерс порушує деякі питання щодо гуманітарного втручання, що спонукає до подальших роздумів (Powers. *From Ethics of War to an Ethics of Peacebuilding*, с. 292–296, особливо с. 292).

⁵⁴ На думку єзуїтського етика Дрю Крістіансена, логіка R2P передбачена аргументом *Pacem in terris* про те, що уряди, які порушують права людини, не мають легітимності (D. Christiansen. *Just War in the Twenty-First Century: Nonviolence, Post Bellum Justice, and R2P // Expositions* 12/1 (2018) 40; пор. John XXIII. *Pacem in Terris*, § 61, 140). Подібно й Форт доводить, що *Pacem in terris*, підкреслюючи роль ООН, кидає виклик монополії держави на владу (Vogt. *The Ukraine War as a Challenge*, с. 11). «Компендіум», посилаючись на вчення Івана Павла II, стверджує, що «міжнародне співтовариство в цілому має моральне зобов'язання втрутитися в інтересах тих груп, виживання яких є під загрозою або основні права людини в яких серйозно порушуються. Як члени міжнародної спільноти, держави не можуть залишатися байдужими; навпаки, якщо всі інші доступні засоби виявляться неефективними, “законним і навіть обов'язковим є вжиття конкретних заходів для роззброєння агресора”. Принцип національного суверенітету не може бути мотивом для запобігання інтервенції на захист невинних жертв» (Pontifical Council for Justice and Peace. *Compendium of the Social Doctrine of the Church*. Washington, DC, 2005, § 506, с. 220). Див. також: Pope Benedict XVI. *Address to the Members of the General Assembly of the United Nations Organization // The Holy See* (2008), April 18 (www.vatican.va/content).

сане Еріком Грегорі як «парадигма виправданої війни»⁵⁵, можна розглядати як противагу пацифізму в рамках християнської етики.

Fratelli tutti

Енцикліку *Fratelli tutti* (далі *FT*) папи Франциска інтерпретували як заперечення – можливо, трохи неоднозначне – теорії справедливої війни⁵⁶. У коментарі до цієї енцикліки, зі вступним словом самого Франциска, кардинал Майкл Черний і Крістіан Бароне пишуть, що ствердження понтифіком неадекватності теорії справедливої війни є «новаторським» порівняно з попереднім періодом учительського уряду Церкви⁵⁷.

Франциск каже:

Війну можна легко виправдати, посилаючись на всілякі нібито гуманітарні, оборонні або запобіжні виправдання, і навіть вдаючись до маніпулювання інформацією. В останні десятиліття кожна війна нібито була «виправдана». Катехизм Католицької Церкви говорить про можливість законної *оборони* за допомогою військової сили, а це передбачає демонстрацію того, що були виконані певні «суворі умови моральної легітимності». Проте легко впасти в надто широку інтерпретацію цього потенційного права. [...] Питання полягає в тому, чи розробка ядерної, хімічної та біологічної зброї [...] не надала часом війні неконтрольовану руйнівну владу над великою кількістю невинних цивільних осіб. [...] Не можемо більше думати про війну як про рішення, тому що пов'язані з нею ризики, ймовірно, завжди будуть більшими, ніж передбачувані переваги. З огляду на це, сьогодні, щоб говорити про можливість «справедливої війни», дуже важко посылатися на раціональні критерії, розроблені в попередні століття (*FT* 258).

Підозра Франциска щодо «нібито гуманітарних, захисних або запобіжних підстав» свідчить про його скепсис не тільки щодо принципу відповідальності за захист, якого дотримувався Бенедикт XVI⁵⁸, а й, що важливіше,

⁵⁵ E. Gregory. Beyond Critique: Just War as Theological Political Theology // *Modern Theology* 36/3 (2020) 536.

⁵⁶ Поп.: F. Mabile. Les apories de la politique du Saint-Siège en Ukraine // *Observatoire géopolitique du religieux – Note*, 2022 <https://www.iris-france.org/wpcontent/uploads/2022/05/Mai-2022_ObsGepoReligieux.pdf>; M. Faggioli. Pope Francis and Vatican Sovereignty // *The Vatican and Permanent Neutrality* / ed. M. J. Breger, H. R. Reginbogin. Lanham, MD 2022, с. 170.

⁵⁷ M. Czerny, Ch. Barone. *Fraternità – segno dei tempi: Il magistero sociale di Papa Francesco*. Città del Vaticano 2021, с. 189, прим. 79.

⁵⁸ Див.: D. Christiansen. *Fratelli tutti* and the Responsibility to Protect // *Journal of Catholic Social Thought* 18/1 (2021) 5–14. Скептицизм Франциска щодо принципу R2P може бути пов'язаний не так із моральністю захисту вразливих, як із відсутністю ясності щодо того, хто є компетентним органом для втручання в ситуації, коли ООН не вдається бути ефективним миротворчим органом (див. *Fratelli tutti*, § 173; Н.-G. Justenhoven. The Concept of Just War in Christianity // *The Concept of Just War in Judaism, Christianity and Islam* / ред. T. Georges,

стосовно ідеї моральної легітимності оборонної війни⁵⁹. Врешті, *Fratelli tutti*, як і попереднє навчання Франциска, критикує виробництво зброї та торгівлю нею (FT 262)⁶⁰.

Дослідник традиції справедливої війни Крістіан Ніколаус Браун пояснює дискомфорт, який Франциск відчуває щодо теорії справедливої війни, наслідком впливу школи справедливого миру⁶¹. За словами Брауна, підхід папи Франциска до справедливого миру перегукується з логікою двох документів німецьких єпископів 2020 р.: «Німецькі єпископи у світовій війні: заява про закінчення Другої світової війни 75 років тому» та «Справедливий мир»⁶². Ці документи стверджують, що вірність теорії справедливої війни перешкодила німецькому єпископатові адекватно засудити гітлерівську війну й дозволила війні залишатися беззаперечною як звичній частині геополітичного життя⁶³. Підхід із позиції справедливого миру, сформульований німецькими єпископами, розглядає мир цілісніше – як цінність, що включає в себе справедливість, добробут та стійкість, і є радикальнішим у своєму відкиданні насильства як способу вирішення конфліктів⁶⁴.

Надання Франциском переваги ненасильству чітко простежується й у його посланні 2017 р. з нагоди Всесвітнього дня миру під назвою «Ненасильство: стиль політики для миру». У ньому Франциск стверджує, що «відповідь насильством на насильство призводить у найкращому разі до вимушених міграцій і величезних страждань, оскільки величезна кількість ресурсів відволікається на військові цілі від повсякденних потреб [...] людей», і закликає проводити політику «активного ненасильства»⁶⁵.

Th. Katja. Berlin – Boston 2021, с. 71–77). Браун стверджує, що «дещо двозначну позицію Франциска щодо R2P [...] не слід розглядати як розрив із відкритішим поглядом Бенедикта» (Braun. *Papal White and Shades of Green: On the Tides of Just War*).

⁵⁹ У записаному в 2016 р. інтерв'ю Домінікові Волтону Франциск сказав: «З політичної філософії ми дізналися, що для того, аби захистити себе, можна розпочати війну й уважати її справедливою. Однак чи можна говорити про “справедливу війну”? Або навіть про “оборонну війну”? [...] Єдиною справедливою річчю є мир» (Francis. *A Future of Faith: The Path of Change in Politics and Society* / ред. D. Wolton. New York 2018, с. 33).

⁶⁰ Див. Francis. *A Future of Faith*, с. 16, 61. Про засудження Франциском розповсюдження зброї в його промовах до Конгресу США та Генеральної Асамблеї ООН у 2015 р. див.: Th. Massaro. *Mercy in Action: The Social Teachings of Pope Francis*. Lanham, MD 2018, с. 159–162.

⁶¹ Braun. *The Catholic Presumption Against War Revisited*, с. 590.

⁶² Ch. N. Braun. *Quo Vadis? On the Role of Just Peace within Just War* // *International Theory* [first view] (2022) 17.

⁶³ The German Bishops. *The German Bishops in the World War: Statement on the End of the Second World War 75 Years Ago*. Bonn 2020; The German Bishops. *A Just Peace*. Bonn 2020.

⁶⁴ The German Bishops. *A Just Peace*, § 59, 124, 161.

⁶⁵ Pope Francis. *Nonviolence: A Style of Politics for Peace* // *The Warrior and the Pacifist: Competing Motifs in Buddhism, Judaism, Christianity, and Islam* / ред. L. R. Kurtz. New York – Abingdon

Деякі експерти із соціальної доктрини розкритикували відмову Франциска від підходу з позиції справедливої війни, наводячи аргументи, схожі до висунених проти енцикліки *Pacem in terris*. Маркус Фогт стверджував, що «пацифістське неприйняття папою будь-якого виду війни не витримує випробування необхідністю оборонятися й чинити опір надмірностям збройного насильства та агресії»⁶⁶. Так само ставить під сумнів виключення самозахисту в тексті *FT* 258 і Франсуа Мабій⁶⁷. Також схоже, що окремі підстави, на котрі *FT* посилається задля відмови від справедливої війни, зумовлені дещо релятивістським підходом: з того, що деякі сторони представляють свої війни як справедливі, робиться висновок, що жодна війна не є справедливою. При цьому зрозуміло також, що в ядерну епоху, коли повне знищення є реальною можливістю, класичні підходи до війни слід переглянути⁶⁸.

Отже, чи робить *FT* збройну самооборону аморальною з католицької точки зору? Я схильний вважати, що в тексті *FT* є два місця, де Франциск імпліцитно визнає легітимність самооборони. У першому папа розмірковує про євангельський уривок із Матея 10:34-36: «Я прийшов принести не мир, а меч». На думку Франциска, «слова Христа спонукають нас не шукати конфлікту, а просто витримувати його, коли він неминуче настає, щоб пошана до інших, заради уявного миру в наших сім'ях чи суспільстві, не відволікала нас від нашої власної вірності» (*FT* 240). Черний і Бароне трактують цей уривок так: існують ситуації, в яких «необхідно зайняти позицію, відмовившись від переваг неучасті, і розглядати протистояння кожному виду гноблення як велике благо»⁶⁹. Наступний параграф також говорить про легітимність самооборони:

...любити гнобителя не означає дозволяти йому продовжувати гнобити нас або дозволяти йому думати, що те, що він робить, прийнятне. Навпаки, справжня любов до гнобителя означає пошук способів змусити його припинити гноблення; вона означає позбавити його влади, якою він не вміє користуватися й тим самим зменшує власну людяність і людяність інших. [...] Ті, хто потерпає від несправедливості, повинні наполегливо захищати власні права та права своєї сім'ї саме тому, що вони повинні зберігати гідність, отриману як дар від люблячого Бога (*FT* 241).

2018, § 2 [с. 163], § 6 [с. 166]. Массаро стверджує, що документ, хоч і є, «можливо, найпалкішим закликком [до ненасильства], який будь-хто з пап коли-небудь пропонував», він «викликає застереження щодо прийняття перфекціоністських кодексів поведінки, таких як етика абсолютного ненасильства» (Massaro. *Mercy in Action*, с. 154).

⁶⁶ Vogt. *Being Christian in a Fragile World*, с. 2.

⁶⁷ Mabile. *Guerre en Ukraine*.

⁶⁸ Поп. R. Girard. *Battling to the End: Conversations with Benoît Chantre*. East Lansing, MI 2009.

⁶⁹ Czerny, Barone. *Fraternità – segno dei tempi*, с. 186.

Хоча наведений уривок прямо не стосується збройної оборони, загальна логіка цього аргумента свідчить, що такий захист не виключається. Справді, Черний і Бароне не відкидають принципу «законної оборони», а швидше наполягають на можливості застосування цього принципу за певних умов⁷⁰. Водночас вони, схоже, також критикують законну оборону як принцип, котрий ґрунтується радше на каральному правосудді, ніж на християнському прощенні. Окрім § 241, є щонайменше один випадок, коли папа, ймовірно, визнає легітимність принципу R2P. Як уважає Массаро, коментарі (та мовчання) Франциска щодо застосування сили проти Ісламської держави вказують, що «військові дії можуть бути допустимими за певних вузько визначених обставин»⁷¹.

Насамкінець, у тексті *FT* Франциск також стверджує, що мир неможливий без правди, справедливості й милосердя, а це означає, що мир за будь-яку ціну – не варіант (*FT* 227). Хоч у Франциска «презумпція неприйняття війни та сили» і переважає порівняно з «презумпцією відкинення несправедливості», остання все ж не є повністю виключеною⁷².

Цей короткий аналіз свідчить про те, що в *FT* існує невирішена напруга між справедливою війною і ненасильством. *FT* робить крок від теорії справедливої війни, але цей крок не є (ще) остаточним. Схиляюся до думки, що напруга ця присутня й у тому, як Святий Престол підходить до війни в Україні. Остання виявила, як стверджує Мабій, «повне забуття про повсякчасну актуальність війни», що «призвело до відсутності інтелектуальних інвестицій, роздумів про те, як Католицька Церква могла б позиціонувати себе перед обличчям такого конфлікту»⁷³. Неохоче й запізниле визнання Франциском права України захищатися військовим шляхом та отримати необхідну зброю відлунює всіма цими напруженнями.

Нейтралітет

Другий момент, який стосується розуміння позиції Ватикану щодо України, – його традиція нейтралітету. Денніс Кастільйо вважає неупередженість одним із постійно присутніх і послідовних аспектів папської дипломатії в ХХ ст.⁷⁴. Стаття 24 Латеранської угоди 1929 р. (яка повернула Святому Престолові суверенітет над територією Ватикану) проголошує Святий

⁷⁰ Там само, с. 195.

⁷¹ Massaro. *Mercy in Action*, с. 157–158.

⁷² Поп.: Charles. *Presumption against War or Presumption against Injustice?*; Shelledy. *The Vatican's Role in Global Politics*, с. 157–158.

⁷³ Mabile. *Guerre en Ukraine*.

⁷⁴ D. Castillo. *Papal Diplomacy from 1914 to 1989: The Seventy-Five Years War*. Lanham 2020, с. 225.

Престол «нейтральним», «поза будь-яким тимчасовим суперництвом між іншими державами» або міжнародними органами, однак таким, що зберігає право на міжнародне посередництво, якщо «сторони конфлікту роблять взаємне звернення до його місії миру»⁷⁵. Святий Престол намагався, більш-менш успішно, зберегти нейтралітет як у Першій, так і в Другій світовій війні та, меншою мірою, за холодної війни⁷⁶.

Під час Першої світової війни, в якій католицька Австро-Угорщина воювала з католицькою Італією, обидві сторони тиснули на папу Римського, щоб той став на їхній бік⁷⁷. Ватикан намагався зберегти нейтралітет, але не бути байдужим до пошуків політичного вирішення конфлікту. Наприклад, Святий Престол закликав австро-угорського імператора піти на територіальні поступки Королівству Італії, щоби знайти мирне врегулювання⁷⁸. Під час Другої світової війни мовчання папи Пія XII у відповідь на нацистську й на радянську жорстокість не було безпроблемним, ставши об'єктом багатьох критичних зауважень, у яких дійшло навіть до називання Пія XII «папою Гітлера»⁷⁹. Одна з причин відносного мовчання Святого Престолу – страх бути використаним воюючими сторонами в пропагандистських цілях.

По завершенні Другої світової війни Святий Престол підозріло ставився і до богоборчого Радянського Союзу, і до капіталістичних Сполучених Штатів⁸⁰. Як зазначає Пітер Кент, «Ватикан прагнув установити свій нейтралітет і неупередженість між двома блоками та, знову ж таки, зайняти позицію потенційного посередника»⁸¹. І все ж співпраця Ватикану із Заходом була в рази глибшою, ніж зі Сходом. Наприклад, Святий Престол допоміг

⁷⁵ Trattato fra la Santa Sede e l'Italia // *Acta Apostolicae Sedis* 21 (1929) 220.

⁷⁶ Kent, Pollard. *A Diplomacy Unlike Any Other*, с. 14.

⁷⁷ J. F. Pollard. *Catholicism in Modern Italy: Religion, Society and Politics since 1861*. Abingdon – New York 2008, с. 71.

⁷⁸ Kent, Pollard. *A Diplomacy Unlike Any Other*, с. 15–16.

⁷⁹ Вислів «папа Гітлера» взято з назви книжки Джона Корнуелла (J. Cornwell. *Hitler's Pope: The Secret History of Pius XII*. New York 2000). Девід Кертцер, який дуже критично ставиться до Пія XII за його непротистояння Гітлеру, вважає таке позначення неправильним (D. I. Kertzer. *The Pope at War: The Secret History of Pius XII, Mussolini, and Hitler*. Oxford 2022, с. 479).

⁸⁰ K. Mistry. *The United States, Italy and the Origins of Cold War: Waging political Warfare, 1945-1950*. Cambridge 2014, с. 118–119; P. Hebblethwaite. *Pope Pius XII: Chaplain of the Atlantic Alliance? // Italy in the Cold War: Politics, Culture and Society 1948-1958* / ред. Ch. Duggan, Ch. Wagstaff. Oxford 1995, с. 67–76. Як зазначає Містрі, «співпраця Ватикану зі Сполученими Штатами була спрямована на протидію спільному комуністичному ворогові, але ніколи не тягнула за собою повної взаємодії з планами Вашингтона. [...] Піп XII рішуче відмовився від біполярних конструкцій на культурному рівні, активно протистоячи американським соціальним моделям» (Mistry. *The United States, Italy and the Origins of Cold War*, с. 119–120).

⁸¹ P. C. Kent. *The Lonely Cold War of Pope Pius XII // Religion and the Cold War* / ред. D. Kirby. Basingstoke – New York 2003, с. 71.

Альчіде де Гаспері вибудувати консенсус навколо членства Італії в НАТО⁸². Рим намагався водночас і засудити комуністичну ідеологію, і знайти практичне співжиття з комуністичними режимами. Як стверджує Богдан Боцюрків, починаючи з 1960-х років, «Святий Престол відмовився від будь-якого прямого публічного засудження радянських переслідувань Української Католицької Церкви»⁸³. Не дивно, що багато католиків на Сході сприймали *Ostpolitik* як зраду їхніх релігійних і політичних прав.

Особливістю дипломатичного стилю Святого Престолу є те, що він розмовляє майже з усіма, у тому числі з країнами – такими, як Іран, Сирія, Венесуела чи Китай, – котрі розуміють права людини інакше, ніж Захід. Мабій стверджує, що задля захисту католиків «Святий Престол виявляє своєрідну байдужість до політичного режиму держав, з якими він взаємодіє»⁸⁴. Бергольйо дотримується цієї традиції. Такий підхід контрастує з ідеєю побудови політичних альянсів із тими, хто вважається «хорошим», проти тих, кого можна вважати «злом»⁸⁵. Для Спадаро ця відкритість, пов'язана з неупередженістю й безпристрасністю, є активом, який дозволяє діяти в особливо складних ситуаціях⁸⁶. Нейтралітет – одна з особливостей, що зробила спроби дипломатії та посередництва Ватикану ефективними порівняно із заходами інших міжнародних суб'єктів⁸⁷.

Цей нейтралітет іноді приносить плоди. Одним із прикладів є відновлення дипломатичних відносин між США і Кубою, що відбулося за посередництвом Ватикану в 2014-2015 рр.⁸⁸ Це посередництво стало можливим саме завдяки тому, що в обох сторін була довіра до Ватикану. Для побудови цієї довіри Святий Престол не раз утримувався від критики політичного режиму на Кубі. Існують інші випадки, коли Франциск намагався здійснити посередництво між сторонами конфлікту, як-от Ізраїль і Палестина, Ліван, Південний Судан чи Венесуела⁸⁹. З обранням папи Франциска та призна-

⁸² Pollard. *Catholicism in Modern Italy*, с. 187–188; F. J. Coppa. Pope Pius XII and the Cold War: The Post-war Confrontation between Catholicism and Communism // *Religion and the Cold War* / ред. D. Kirby. Basingstoke – New York 2003, с. 56.

⁸³ B. R. Bociurkiw. The Catacomb Church: Ukrainian Greek Catholics in the USSR // *Religion in Communist Lands* 5 (1977) 9.

⁸⁴ Mabile. *Guerre en Ukraine*.

⁸⁵ A. Spadaro. Francesco e la sfida all'apocalisse // *Limes – Rivista italiana di geopolitica* (2018) 63.

⁸⁶ Spadaro. Sette 'quadri' sull'invasione dell'Ucraina, с. 429.

⁸⁷ Th. Princen. Mediation by a Transnational Organization: The Case of the Vatican // *Mediation in International Relations: Multiple Approaches to Conflict Management* / ред. J. Bercovitch, J. Z. Rubin. Basingstoke – New York 1992, с. 168–171.

⁸⁸ V. Gaetan. *God's Diplomats: Pope Francis, Vatican Diplomacy, and America's Armageddon*. Lanham 2021, розділ 7.

⁸⁹ Morozzo della Rocca. La diplomazia pontificia, с. 119–122.

ченням П'єтро Пароліна Державним секретарем Святий Престол почав окреслювати свою позицію перед обличчям конфліктів як «позитивний нейтралітет», що означає активну участь з метою запобігання конфліктам та їх вирішення⁹⁰.

А тепер повернімося до України. Не виключено, що, на думку очільників Ватикану, політика нейтралітету відкриває двері для посередництва. Як я вже згадував, від лютого 2022 р. Святий Престол кілька разів висловлював бажання бути посередником у конфлікті. Нейтралітет Ватикану, а також довірчі відносини як з Україною, так і з Росією є важливими активами в цьому прагненні⁹¹. Як заявив один із представників Ватикану, папа Франциск не «рівновіддалений» від тих, хто бере участь у війні, а «однаково близький» до тих, хто страждає через війну⁹².

Особистість Франциска

На те, як Святий Престол діє на міжнародному рівні, значною мірою впливає сама особистість понтифіка. Походження, досвід, ідеологічні та духовні уподобання Франциска допомагають зрозуміти і його особисті рішення, і дипломатичний стиль його понтифікату⁹³. Я хотів би запропонувати три елементи світогляду Бергольйо, які лежать в основі його позиції щодо України: увага до периферії, відхід від евроцентризму та пастирський стиль. Ім'я «Франциск», яке Бергольйо прийняв у день обрання його на Римський престол, є відсиланням до святого Франциска Ассізького, відданого діалогові й миротворенню навіть у найвідчайдушніших ситуаціях⁹⁴. Проте Бергольйо несе із собою також духовний досвід приналежності до ордену єзуїтів, які протягом століть займалися спробами примирення на різних рівнях⁹⁵.

⁹⁰ Faggioli. Pope Francis and Vatican Sovereignty, 161–178.

⁹¹ За кілька років до повномасштабного вторгнення Адріано Роккуччі стверджував, що «Святий Престол, завдяки Франциску [...], розглядається Москвою як вартий довіри і надійний співрозмовник» (Roccucci. Vaticano e Mosca mai così vicini, с. 233).

⁹² М.С.В. 2022. Ucraina: Tornielli, "Papa mai stato 'equidistante', ha condannato con parole nette l'aggressione russa. È 'equivicino' alle vittime" // SIR, 26.08.2022 <<https://www.agensir.it/quotidiano/2022/8/26/ucraina-tornielli-papa-mai-stato-equidistante-ha-condannato-con-parole-nette-laggressione-russa-e-equivicino-alle-vittime/>>.

⁹³ Mabile. Guerre en Ukraine.

⁹⁴ Pope Francis. *Fratelli Tutti*: Encyclical Letter on Fraternity and Social Friendship // *The Holy See* (2020), (www.vatican.va/content), § 286. Енцикліка була підписана в Ассізі на гробі св. Франциска. Див також: Pope Francis. *A Future of Faith*, с. 32–33. Пор.: S. M. Thomas. A Trajectory Toward the Periphery: Francis of Assisi, Louis Massignon, Pope Francis, and Muslim-Christian Relations // *The Review of Faith & International Affairs* 16/1 (2018) 16–36.

⁹⁵ Th. Massaro. The Peace Advocacy of Pope Francis: Jesuit Perspectives // *Journal of Jesuit Studies* 8/4 (2021) 523–546.

Франциск наполягає на необхідності розуміти дійсність, дивлячись на неї через призму периферії⁹⁶. Виступаючи в 2014 р. перед проводом католицьких спільнот богопосвяченого життя, понтифік сказав:

...реальність розуміється лише тоді, коли на неї дивляться з периферії, а не тоді, коли наша точка бачення рівновіддалена від усього. [...] Перебування на периферії допомагає краще бачити та розуміти, правильніше аналізувати дійсність, уникати централізму та ідеологічних підходів⁹⁷.

Така орієнтація на периферію глибоко політична, оскільки кидає виклик існуючим міждержавним ієрархіям і, відповідно, перевертає їхній звиклий спосіб мапування⁹⁸. Ця зміна мапування особливо помітна у спробі Франциска вивести Захід і Європу з центру уваги та вийти поза межі ототожнення християнства з цими регіонами світу⁹⁹. На думку Пола Валлелі, «як і багато латиноамериканців, папа Франциск є амбівалентним стосовно Америки. [...] Архиепископ Буенос-Айреса Франциск на власні очі побачив руйнування, завдані простим людям економічною політикою, що походить із Вашингтона»¹⁰⁰. Роберто Мороццо делла Рокка стверджує, що в геополітиці Франциск виступає за «багатополярний баланс» – ідеал, який папа Римський «поділяє з Росією, Китаєм, Індією, Бразилією та іншими великими країнами, що розвиваються», але не зі США¹⁰¹. Аналогічно, Адріано Роккуччі стверджує, що для Франциска Росія відіграє «роль балансу проти гегемонії деяких інших», під чим він розуміє США¹⁰². За іронією долі, президент Путін заявляє, що вторгнення в Україну – це

⁹⁶ Поп.: Ferrara. *Il mondo di Francesco*, с. 52–57; Spadaro. Francesco e la sfida all'apocalisse, с. 69.

⁹⁷ A. Spadaro. 'Svegliate il mondo!': Colloquio di Papa Francesco con i Superiori Generali // *La Civiltà Cattolica* 165 (2014) 6; англ. переклад у: P. Ferrara. The Concept of Periphery in Pope Francis' Discourse: A Religious Alternative to Globalization? // *Religions* 6 (2015) 50.

⁹⁸ Troy. International Politics as Global Politics from below, с. 563нн.

⁹⁹ Ferrara. *Il mondo di Francesco*, с. 245нн. Аналогічно, Faggioli. Pope Francis and Vatican Sovereignty, с. 172.

¹⁰⁰ P. Valley. The Pope vs. America: Why is Francis Taking Such a Hard Line against Washington and Wall Street? // *Politico Magazine* (2015) <<https://www.politico.com/magazine/story/2015/09/pope-francis-america-washington-213092/>>. Про напруженість між Франциском і єпископатом США та державною адміністрацією див.: D. Fabbri. America vs Vaticano: Ritorno al futuro // *Limes – Rivista italiana di geopolitica* (2018) 205–214. Даріо Фаббрі доходить до того, що описує проєкт Франциска як «відверто ворожий до Сполучених Штатів» (D. Fabbri. Prefazione // M. Matzuzzi. *Il santo realismo: il Vaticano come potenza politica internazionale da Giovanni Paolo II a Francesco*. Roma 2021, с. 7).

¹⁰¹ Morozzo della Rocca. La diplomazia pontificia, с. 121; Fabbri. America vs Vaticano, с. 211–213; Matzuzzi. *Il santo realismo*, с. 83.

¹⁰² Roccucci. Vaticano e Mosca mai così vicini, с. 232.

битва проти західної гегемонії та крок до багатопольярного світу¹⁰³. Будучи інноваційним у децентралізованні Заходу, Франциск продовжує лінію *Ostpolitik*¹⁰⁴. Мимоволі напрошується питання, наскільки інтерес Бергольйо до Росії, хай навіть він узгоджується з політикою його попередників, усе ж таки визначається певними латиноамериканськими упредженнями щодо США.

На завершення я згадав би про пасторальний підхід Франциска до свого служіння: «Поведінка Франциска часто здається незвичайною для папи», – стверджує Трой¹⁰⁵. За словами Спадаро, Франциск віддає перевагу дипломатії молитви, а не естеблшменту, та «поєднує традиційну дипломатичну розсудливість із паргезією (*parrhesia*), побудованою на ясності, а іноді й на осудженні чи викритті»¹⁰⁶. З його заяв, пов'язаних із вторгненням в Україну, випливає, що він більше турбується про тих, хто безпосередньо постраждав від війни, ніж про політичних лідерів чи про цінності, до яких апелює кожна сторона¹⁰⁷. Ба більше, я сказав би, що Франциск підходить до війни як пастир, а не як політичний мислитель чи моральний богослов. Однак війна в Україні, на думку Мабія, може вимагати від папи глобальнішого підходу:

Папа Франциск надає великого значення міжособистісним відносинам, він хоче зрушувати ситуацію у вимірі особистих відносин. [...] папські «жести» та безкомпасна дипломатія Святого Престолу видаються залегкими як для характеру задіяних учасників та поставленими на карту питаннями¹⁰⁸.

Не те щоби підхід Франциска до міжнародних відносин був спрощеним. Навпаки, з обранням Бергольйо престиж дипломатії Ватикану значно піднявся, особливо після інтровертного понтифікату Бенедикта XVI¹⁰⁹. Йдеться радше про те, що підхід Франциска, будучи

¹⁰³ Заседание Международного дискуссионного клуба «Валдай» // *Президент России* (2022) <<http://kremlin.ru/events/president/news/69695>>.

¹⁰⁴ Matzuzzi. *Il santo realismo*, с. 116–117. Мороццо делла Рокка стверджує, що «жодному іншому папі Римському не вдалося побудувати такі політичні відносини з Росією, як це зробив [Франциск]» (Morozzo della Rocca. *La diplomazia pontificia*, с. 121).

¹⁰⁵ Troy. *International Politics as Global Politics from below*, с. 561.

¹⁰⁶ Spadaro. *Francesco e la sfida all'apocalisse*, с. 62. Пор.: його ж. *Sette 'quadri' sull'invasione dell'Ucraina*; його ж. *Pope Francis in Conversation with the Editors of European Jesuit Journals*.

¹⁰⁷ Як зазначають Черний і Бароне, «якщо це правда, [як стверджує папа Франциск,] що «реалії більші за ідеї» [...], то реалії війни, в якій жили жертви, перевершують ідеї тих, хто вважає війну короткостроковою або довгостроковою перевагою» (Czerny, Barone. *Fraternità – segno dei tempi*, с. 190).

¹⁰⁸ Mabile. *Guerre en Ukraine*.

¹⁰⁹ Morozzo della Rocca. *La diplomazia pontificia*, с. 116н.

особистим і пасторальним, може легше наражатися на ідеологічні маніпуляції з боку сторін конфлікту¹¹⁰.

П'єтро Паролін говорить про Франциска як про «голос вопіючого в пустині», тим самим проводячи паралель між стилем закликів Бергольйо й ексцентричним служінням Івана Хрестителя¹¹¹. У тексті *FT* Франциск наполягає на необхідності засвідчувати «чітку та ясну істину» (§ 226). Він стверджує, що «ми більше не можемо дозволити собі використовувати порожню дипломатію, дисимуляцію (утаювання), подвійні висловлювання, приховані плани та хороші манери, які маскують реальність» (§ 226). Черний і Бароне роблять із цього висновок, що «з'ясувати генезис конфлікту, тобто пояснити його причини та розповісти про те, що насправді сталося, є водночас і обов'язком правосуддя, і правом потерпілих жертв»¹¹². Спосіб, у який Святий Престол говорить про війну в Україні, показує, наскільки важко реалізувати ці принципи на практиці.

Висновок

Я намагався показати, що папа Франциск далекий від того, щоб наслідувати російське трактування подій: він говорить про війну, агресію та вторгнення, а не про «спецоперацію», як це робить Російська Федерація. Він говорить про звірства в Бучі (що їх російський уряд описує як інсценовану подію). Він називає Кирила «вівтарним хлопчиком Путіна». Однак Франциск не стає однозначно і на українську сторону. Як пояснив Франциск щоденній газеті «Ля Насьйон» (*La Nación*), він, цілуючи український прапор із Бучі, виявив «жест солідарності із загиблими, їхніми сім'ями та всіма тими, хто був змушений емігрувати»¹¹³, – це не була солідарність із країною, яка бореться за свою свободу.

Кількість заяв понтифіка щодо війни в Україні та ступінь деталізації, з якою їх було зроблено, безпрецедентні порівняно з тим, як папа підходив до інших збройних конфліктів. Це пов'язано не лише з глобальним інтересом до цієї війни, а й із пастирським та комунікативним стилем Франциска. Слід, однак, мати на увазі, що не всі заяви керівництва Святого Престолу мають однакову «віровчительну» цінність. Той факт, що заклики до мирного вирішення звучали в рамках офіційних промов і послань, тимчасом як коментарі щодо протистояння Росії і НАТО чи щодо збройного захисту

¹¹⁰ Поп.: Matzuzzi. *Il santo realismo*, с. 105.

¹¹¹ Parolin, 'Così la Chiesa pensa il mondo', с. 247–248.

¹¹² Czerny, Barone. *Fraternità– segno dei tempi*, с. 183.

¹¹³ D. Castellano Lubov. Pope to 'La Nacion': I Am Ready to Do Everything to Stop the War // *Vatican News*, 22.04.2022 (www.vaticannews.va).

і військової допомоги здебільшого були імпровізованими відповідями на запитання журналістів, свідчить про пріоритети Святого Престолу в цьому питанні.

У всьому, що стосується українського права на збройну самооборону, початкову неоднозначність позиції Святого Престолу можна пояснити не-вирішеною напругою між ненасильством і мисленням у категоріях справедливої війни в рамках соціальної доктрини Католицької Церкви, яка чітко проглядається в тексті енцикліки *Fratelli tutti*. Роздуми Франциска про війну в Україні, зокрема його затримка з визнанням права України на військову самооборону, можуть стати поворотним моментом у перегляді Католицькою Церквою принципів ненасильства і справедливої війни. Схоже, ця війна переконала Франциска в тому, що традиція справедливої війни потребує «переосмислення», а не «відторгнення». Оскільки, як я вже зазначав раніше, католицьке соціальне вчення було контекстуальним (наприклад, зумовленим впливом великих воєн ХХ ст.), природно, що його сучасна позиція щодо самозахисту й озброєння є реакцією на цей специфічний минулий досвід. Проте, як справедливо зазначає Пол Петерсон, «минуле може паралізувати нас і перешкоджати нам працювати задля добра в сучасному світі; воно може сповільнювати або стримувати нас від виправданих дій у сьогоднішні. У такі моменти ми не вчимося від минулого, а живемо в минулому»¹¹⁴. Хоча точну міру впливу війни в Україні на те, як справедлива війна і справедливий мир мають артикулюватися Святим Престолом і католицькою соціальною доктриною, ще належить з'ясувати, цей вплив буде значним. Після зустрічі з папою Франциском у червні 2022 р. Мирослав Маринович заявив, що «неясність у католицькій доктрині щодо понять “справедливої війни” і “справедливого миру”» потрібно вирішити і що Святий Престол працює в цьому напрямку¹¹⁵.

Щодо позиції в цьому конфлікті, то Франциск підтримує традицію Святого Престолу обіймати нейтралітет. Нейтралітет дозволяє здійснювати посередництво. Якщо ви хочете бути посередником, вам потрібно тримати відкритими канали комунікації для обох сторін та уникати тверджень, які можна би трактувати як підтримку однієї зі сторін. Однак є моменти, коли бути на боці водночас обох сторін означало б також замовчати правду про причини війни і про відповідальних за скоєну агресію. Це урок з історії часів понтифікату Пія XII. Захист правди мусить бути для Ватикану важливішим, аніж тактична доцільність. Як справедливо стверджують Анатолій Бабинський і Юрій Підлісний,

¹¹⁴ P. S. Peterson. The Russian War of Aggression against Ukraine: An Analysis of the Dilemmas from an Ethical Perspective // *Ethik und Gesellschaft* 15/2 (2021)13.

¹¹⁵ Маринович. Після зустрічі з Папою Франциском.

пригадування кривднику його провини було б свідченням духовного і морального лідерства Римського Апостольського Престолу. Сьогодні світ чекає саме такого лідерства, в умовах морального релятивізму Церква, яка відмовляється від свого пророчого голосу, – це «сіль, яка звітріла»¹¹⁶.

Обрання Франциска інтерпретували як таке, що покликане привернути увагу до не-західної частини Церкви. Його слушно вважають представником глобального Півдня. Варто зазначити, однак, що надавання переваги багатополярному світопорядкові передбачає, прямо чи непрямо, особливу увагу до великих країн, що розвиваються, таких як Китай і Росія. Навіть якщо така логіка правильна і папа бачить свою роль у протистоянні гегемонії Заходу, покликання бути *голосом вопіючого в пустині* та зосередження на периферії передбачає, що маленька маргінальна країна отримає принаймні стільки ж уваги, скільки й великий міжнародний гравець.

Массімо Фаджіолі описав понтифікат Франциска як «лімінальне папство», «на помежів'ї між старим і новим», між «уже» і «ще не»¹¹⁷. Ця лімінальність є корисною перспективою для роздумів про підхід Бергольйо до війни в Україні. Франциск бореться між пацифізмом і розумінням того, що ненасильство не здатне захистити найслабших. Його голос пастиря і пророка не завжди гармоніює зі стилем глобального геополітичного лідера. Всі ці тертя так чи інакше належать до специфіки не тільки папства, а й самої Церкви, яка перебуває в постійній напрузі між своїми політичною і духовною сутностями, між містом грішників і Царством Божим¹¹⁸.

З англійської мови переклала Галина Пастушук

Бібліографія

- [AAS]. Trattato fra la Santa Sede e l'Italia // *Acta Apostolicae Sedis* 21 (1929) 209–221.
- Araujo, Robert J. The Holy See: International Person and Sovereign // *Ave Maria: International Law Journal* 1 (2011) 249–273.
- Bociurkiw, Bohdan R. The Catacomb Church: Ukrainian Greek Catholics in the USSR // *Religion in Communist Lands* 5 (1977) 4–12.
- Benedict XVI, Pope. Address to the Members of the General Assembly of the United Nations Organization // *The Holy See* (2008) <<https://www.vatican.va/content/>

¹¹⁶ Бабинський, Підлісний. Антоніо Спадаро і його 7 картин з Ермітажу.

¹¹⁷ Faggioli. Pope Francis and Vatican Sovereignty, с. 167–168.

¹¹⁸ Поп.: P. Smytsnyuk. A Tortuous Boundary: Polis, Civil Religion, and the Distinction between the Sacred and Profane // *Theology and the Political: Theo-political Reflections on Contemporary Politics in Ecumenical Conversation* / ред. А. Bodrov and S. M. Garrett. Leiden – Boston 2020, с. 106–127.

- benedict-xvi/en/speeches/2008/april/documents/hf_ben-xvi_spe_20080418_un-visit.html>.
- Braun, Christian Nikolaus. The Catholic Presumption Against War Revisited // *International Relations* 34/4 (2020) 583–602.
- _____. Papal White and Shades of Green: On the Tides of Just War // *Global Studies Quarterly* 2/3 (2022) 1–10.
- _____. Quo Vadis? On the Role of Just Peace within Just War // *International Theory* [first view] (2022) 1–23.
- Cahill, Lisa Sowle. Just War, Pacifism, Just Peace, and Peacebuilding // *Theological Studies* 80 (2019) 169–185.
- Casanova, José. Globalizing Catholicism and the Return to a ‘Universal’ Church // *Transnational Religion and Fading States* / ed. Susanne Hoeber Rudolph & James Piscatori. Boulder, CO – Oxford: Westview Press, 2017, 121–143.
- Castellano Lubov, Deborah. Pope to ‘La Nacion’: I Am Ready to Do Everything to Stop the War // *Vatican News*, 22.04.2022 < <https://www.vaticannews.va/en/pope/news/2022-04/pope-la-nacion-kiev-war-ukraine-francis-war.html>>.
- Castillo, Dennis. *Papal Diplomacy from 1914 to 1989: The Seventy-Five Years War*. Lanham: Lexington Books, 2020.
- Ceraso, Gabriella. Archbishop Gallagher: Ukraine Has Right to Defend Itself but Beware Arms Race // *Vatican News*, 13.05.2022 <<https://www.vaticannews.va/en/vatican-city/news/2022-05/abp-gallagher-ukraine-has-the-right-to-defend-itself.html>>.
- Charles, J. Daryl. Presumption against War or Presumption against Injustice?: The Just War Tradition Reconsidered // *Journal of Church and State* 47/2 (2005) 335–369.
- Christiansen, Drew. *Fratelli tutti* and the Responsibility to Protect // *Journal of Catholic Social Thought* 18/1 (2021) 5–14.
- _____. Just War in the Twenty-First Century: Nonviolence, Post Bellum Justice, and R2P // *Expositions* 12/1 (2018) 33–59.
- Code of Canon Law* (1983) < https://www.vatican.va/archive/cod-iuris-canonici/cic_index_en.html>.
- Coppa, Frank J. Pope Pius XII and the Cold War: The Post-war Confrontation between Catholicism and Communism // *Religion and the Cold War* / ed. Dianne Kirby. Basingstoke – New York: Palgrave Macmillan, 2003, 50–66.
- Corey, David D. & Josh King. *Pacem in Terris* and the Just War Tradition: A Semicentennial Reconsideration // *Journal of Military Ethics* 12 (2013) 142–161.
- Cornwell, John. *Hitler’s Pope: The Secret History of Pius XII*. New York: Penguin, 2000.
- Czerny, Michael & Christian Barone. *Fraternità – segno dei tempi: Il magistero sociale di Papa Francesco*. Città del Vaticano: Libreria Editrice Vaticana, 2021.

- Dennis, Marie. Ukraine Shows We Must Reject the Possibility that War Can Be Just // *National Catholic Reporter* (2022), March 25 <<https://www.ncronline.org/news/opinion/ukraine-shows-we-must-reject-possibility-war-can-be-just>>.
- Deutsche Kommission Justitia et Pax. Erklärung zum Krieg gegen die Ukraine // *Deutsche Kommission Justitia et Pax* 26.03.2022 <http://www.justitia-et-pax.de/jp/aktuelles/20220328_Krieg-gegen-die-Ukraine.php>.
- Dodaro, Robert. The Gulf War and the Just-War Theory: View from the Vatican // *New Blackfriars* 73/859 (1992) 200–209.
- Dopo la orrenda strage di Dnipro in Ucraina si attendono con partecipazione addolorata le parole del Santo Padre oggi nel corso dell'Udienza generale // *Il Sismografo*, 18.01.2023 <<https://ilsismografo.blogspot.com/2023/01/vaticano-dopo-la-orrenda-strage-di.html>>.
- Fabbri, Dario. America vs Vaticano: Ritorno al futuro // *Limes – Rivista italiana di geopolitica* (2018) 205–214.
- _____. Prefazione // Matteo Matzuzzi. *Il santo realismo: il Vaticano come potenza politica internazionale da Giovanni Paolo II a Francesco*. Roma: Luiss University Press, 2021, 7–9.
- Faggioli, Massimo. Pope Francis and Vatican Sovereignty // *The Vatican and Permanent Neutrality* / ed. Marshall J. Breger & Herbert R. Reginbogin. Lanham, MD: Lexington, 2022, 161–178.
- Ferrara, Pasquale. The Concept of Periphery in Pope Francis' Discourse: A Religious Alternative to Globalization? // *Religions* 6 (2015) 42–57.
- Ferrara, Pasquale. *Il mondo di Francesco: Bergoglio e la politica internazionale*. Cinisello Balsamo: San Paolo, 2016.
- Fontana, Luciano. Intervista a Papa Francesco: 'Putin non si ferma, voglio incontrarlo a Mosca. Ora non vado a Kiev' // *Corriere della Sera*, 22.05.2022 <https://www.corriere.it/cronache/22_maggio_03/intervista-papa-francesco-putin-694c35f0-ca57-11ec-829f-386f144a5eff.shtml>.
- Francis, Pope. Address to the Ukrainian Bishops on Their 'Ad Limina' Visit // *The Holy See*, 20.02.2015 <https://www.vatican.va/content/francesco/en/speeches/2015/february/documents/papa-francesco_20150220_ad-limina-ucraina.html>.
- _____. *A Future of Faith: The Path of Change in Politics and Society* / ed. Dominique Wolton. New York: St. Martin's Essentials, 2018.
- _____. Fratelli Tutti: Encyclical Letter on Fraternity and Social Friendship // *The Holy See* (2020) <http://www.vatican.va/content/francesco/en/encyclicals/documents/papa-francesco_20201003_enciclica-fratelli-tutti.html>.
- _____. Letter to the People of Ukraine Nine Months after the Outbreak of the War // *The Holy See* (2022) <<https://www.vatican.va/content/francesco/en/letters/2022/documents/20221124-lettera-popolo-ucraino.html>>.

- _____. We Do Not Come out from a Crisis on Our Own: We Need to Take Risks and Take Each Other's Hand / Interview by Bernarda Llorente // *Télam S. E.* – *Agencia Nacional de Noticias* [без дати] <<https://www.telam.com.ar/pope-francis>>.
- _____. Press Conference on the Return Flight to Rome // *The Holy See* <<https://www.vatican.va/content/francesco/en/speeches/2022/september/documents/20220915-kazakhstan-voloritorno.html>>.
- _____. Nonviolence: A Style of Politics for Peace // *The Warrior and the Pacifist: Competing Motifs in Buddhism, Judaism, Christianity, and Islam* / ed. Lester R. Kurtz. New York – Abingdon: Routledge, 2018.
- Pope Francis Discusses Ukraine, U.S. Bishops and More. Interview by America Media // *America Magazine*, 28.12.2022 <<https://www.americamagazine.org/faith/2022/11/28/pope-francis-interview-america-244225>>.
- From Just War to Modern Peace Ethics* / ed. Heinz-Gerhard Justenhoven & William A. Barbieri. Berlin – Boston: Walter de Gruyter, 2012.
- Gabriel, Ingeborg. The End of Christian Pacifism? A Reflection on the Church's Ethics of Peace in Reference to the War in Ukraine // *Catholic Theological Ethics in the World Church*, 1.06.2022 <<https://catholicethics.com/forum/the-end-of-christian-pacifism/>>.
- Gaetan, Victor. *God's Diplomats: Pope Francis, Vatican Diplomacy, and America's Armageddon*. Lanham: Rowman & Littlefield, 2021.
- German Justitia et Pax Commission. Erklärung zum Krieg gegen die Ukraine // *Deutsche Kommission Justitia et Pax* (2022) <http://www.justitia-et-pax.de/jp/aktuelles/20220328_Krieg-gegen-die-Ukraine.php>.
- Girard, René. *Battling to the End: Conversations with Benoît Chantre*. East Lansing, MI: Michigan State University Press, 2009.
- Glatz, Carol. War Cries: For Pope, Choosing Sides Means Choosing “Blueprint” of Peace // *Catholic Standard* (2022, April 6) <<https://cathstan.org/voices/carol-glatz/war-cries-for-pope-choosing-sides-means-choosing-blueprint-of-peace>>.
- Graham, Robert A. Introduction: Reflections on Vatican Diplomacy // *Papal Diplomacy in the Modern Age* / ed. Peter C. Kent & John F. Pollard. Westport, CT – London: Praeger, 1994, 1–10.
- Gregory, Eric. What Do We Want from the Just War Tradition? New Challenges of Surveillance and the Security State // *Studies in Christian Ethics* 27/1 (2014) 50–62.
- _____. Beyond Critique: Just War as Theological Political Theology // *Modern Theology* 36/3 (2020) 524–537.
- Hebblethwaite, Peter. Pope Pius XII: Chaplain of the Atlantic Alliance? // *Italy in the Cold War: Politics, Culture and Society 1948–1958* / ed. Christopher Duggan & Christopher Wagstaff. Oxford: Berg, 1995, 67–76.

- Hornsby-Smith, Michael P. *An Introduction to Catholic Social Thought*. Cambridge: Cambridge University Press 2006.
- Hovorun, Cyril. War and Autocephaly in Ukraine // *Kyiv-Mohyla Humanities Journal* 7 (2020) 1–25.
- John XXIII, Pope. Encyclical on Establishing Universal Peace in Truth, Justice, Charity and Liberty ‘Pacem in Terris’ // *The Holy See* (1963) <https://www.vatican.va/content/john-xxiii/en/encyclicals/documents/hf_j-xxiii_enc_11041963_pacem.html>.
- Justenhoven, Heinz-Gerhard. The Concept of Just War in Christianity // *The Concept of Just War in Judaism, Christianity and Islam* / ed. Georges Tamer & Katja Thörner. Berlin – Boston: De Gruyter, 2021, 43–92.
- Justenhoven, Heinz-Gerhard & Barbieri, William A. An Introduction // *From Just War to Modern Peace Ethics* / ed. Heinz-Gerhard Justenhoven & William A. Barbieri. Berlin – Boston: Walter de Gruyter, 2012, 1–7.
- Kent, Peter C. The Lonely Cold War of Pope Pius XII // *Religion and the Cold War* / ed. Dianne Kirby. Basingstoke – New York: Palgrave Macmillan, 2003, 67–76.
- Kent, Peter C. & Pollard, John F. A Diplomacy Unlike Any Other: Papal Diplomacy in the Nineteenth and Twentieth Centuries // *Papal Diplomacy in the Modern Age* / ed. Peter C. Kent & John F. Pollard. Westport, CT – London: Praeger, 1994, 11–22.
- Kertzer, David I. *The Pope at War: The Secret History of Pius XII, Mussolini, and Hitler*. Oxford: Oxford University Press, 2022.
- Levillain, Philippe. La papauté et les guerres à l’époque contemporaine // *Guerre et religion* / ed. Jean Baechler. Paris: Hermann, 2016, 325–335.
- Liedl, Jonathan. Contradiction or Coherence? What to Make of Pope Francis’ Statements Regarding Just War, Self-Defense and Ukraine // *National Catholic Register* (2022) <<https://www.ncregister.com/news/contradiction-or-coherence-what-to-make-of-pope-francis-statements-regarding-just-war-self-defense-and-ukraine>>.
- M.C.B. 2022. Ucraina: Tornielli, “Papa mai stato ‘equidistante’, ha condannato con parole nette l’aggressione russa. È ‘equivicino’ alle vittime” // *SIR*, 26.08.2022 <<https://www.agensir.it/quotidiano/2022/8/26/ucraina-tornielli-papa-mai-stato-equidistante-ha-condannato-con-parole-nette-laggressione-russa-e-equivicino-alle-vittime/>>.
- Mabille, François. Guerre en Ukraine: ‘On pourrait qualifier la diplomatie du Saint-Siège de pastorale humanitaire’. Interview by Gaétan Supertino // *Le Monde*, 26.05.2022 <https://www.lemonde.fr/idees/article/2022/05/26/guerre-en-ukraine-on-pourraitqualifier-la-diplomatie-du-saint-siege-de-pastoralehumanitaire_6127790_3232.html>.
- _____. Les apories de la politique du Saint-Siège en Ukraine // *Observatoire géopolitique du religieux – Note* <https://www.iris-france.org/wpcontent/uploads/2022/05/Mai-2022_ObsGepoReligieux.pdf>.

- Martino, Renato Raffaele. Les objectifs du Saint-Siège: personne humaine, justice et paix // *The Catholic Church and the International Policy of the Holy See* / ed. Franco Imoda & Roberto Papini. Milano: Edizioni Nagard, 2008, 23–32.
- Massaro, Thomas. *Living Justice: Catholic Social Teaching in Action*, 3rd ed. Lanham: Rowman & Littlefield Publishers 2016.
- _____. *Mercy in Action: The Social Teachings of Pope Francis*. Lanham, MD: Rowman & Littlefield, 2018.
- _____. The Peace Advocacy of Pope Francis: Jesuit Perspectives // *Journal of Jesuit Studies* 8/4 (2021) 523–546.
- Matzuzzi, Matteo. *Il santo realismo: il Vaticano come potenza politica internazionale da Giovanni Paolo II a Francesco*. Roma: Luiss University Press 2021.
- McCarthy, Eli. Calling on the U.S. to Support Nonviolent Resistance in Ukraine // *World Beyond War* (2023, January 12) <<https://worldbeyondwar.org/calling-on-the-u-s-to-support-nonviolent-resistance-in-ukraine/>>.
- Mistry, Kaeten. *The United States, Italy and the Origins of Cold War: Waging political Warfare, 1945–1950*. Cambridge: Cambridge University Press, 2014.
- Morozzo della Rocca, Roberto. La diplomazia pontificia soffre il protagonismo del papa latinoamericano // *Limes – Rivista italiana di geopolitica* 6 (2018) 115–122.
- Mrocková, Lucia. *Political Opportunity and the Pope as a Broker in the Normalization of the US-Cuban Relations*: MA Thesis / Central European University, 2021.
- Papa Francesco e i suoi 33 interventi pubblici sull'aggressione di Putin contro l'Ucraina tra il 27 febbraio e il 22 aprile. Testi ufficiali // *Il Sismografo*, 24.04.2022 <<http://ilsismografo.blogspot.com/2022/04/vaticano-papa-francesco-e-i-suoi-33.html>>.
- Parolin, Pietro. 'Così la Chiesa pensa il mondo'. Interview to Guglielmo Gallone & Lucio Caracciolo // *Limes – Rivista italiana di geopolitica* 7 (2022) 245–252.
- Parolin, Pietro. Ukraine Has the Right to Defend Itself, but Arms Shipments Could Cause 'Terrible' Escalation. Interview by Andrea Gagliarducci // *Catholic News Agency*, 7.04.2022 <<https://www.catholicnewsagency.com/news/250907/cardinal-parolin-ukraine-self-defense>>.
- Palaver, Wolfgang. Der Ukrainekrieg als Herausforderung kirchlicher Friedensethik // *Theologisch-praktische Quartalschrift* 170/4 (2022) 395–403.
- Peterson, Paul S. The Russian War of Aggression against Ukraine: An Analysis of the Dilemmas from an Ethical Perspective // *Ethik und Gesellschaft* 15/2 (2021) 1–23.
- Pollard, John F. *Catholicism in Modern Italy: Religion, Society and Politics since 1861*. Abingdon – New York: Routledge, 2008.
- Pontifical Council for Justice and Peace. *Compendium of the Social Doctrine of the Church*. Washington, DC: Libreria editrice vaticana; USCCB Publishing, 2005.

- Powers, Gerard F. From Ethics of War to an Ethics of Peacebuilding // *From Just War to Modern Peace Ethics*. /ed. Heinz-Gerhard Justenhoven & William A. Barbieri. Berlin – Boston: Walter de Gruyter, 2012, 275–312.
- Princen, Thomas. Mediation by a Transnational Organization: The Case of the Vatican // *Mediation in International Relations: Multiple Approaches to Conflict Management* / ed. Jacob Bercovitch & Jeffrey Z. Rubin. Basingstoke – New York: Palgrave Macmillan, 1992, 149–175.
- Pullella, Philip. Vatican Number Two Says Giving Ukraine Weapons Legitimate, with Conditions // *Reuters*, 13.05.2022 <<https://www.reuters.com/article/us-ukraine-crisis-vatican-idAFKCN2MZ0QQ>>.
- Reichberg, Gregory M. Discontinuity in Catholic Just War Teaching? From Aquinas to the Contemporary Popes // *Nova et Vetera* 10 (2012) 1073–1097.
- Roccucci, Adriano. Vaticano e Mosca mai così vicini // *Limes – Rivista italiana di geopolitica* 6 (2018) 223–234.
- San Martín, Inés. Pope Says Proposed June Meeting with Patriarch Kirill Called Off // *Crux*, 22.04.2022, <<https://cruxnow.com/vatican/2022/04/pope-says-proposed-june-meeting-with-patriarch-kirill-called-off>>.
- Shelledy, Robert B. The Vatican's Role in Global Politics // *The SAIS Review of International Affairs* 24 (2004) 149–162.
- Smytsnyuk, Pavlo. A Tortuous Boundary: Polis, Civil Religion, and the Distinction between the Sacred and Profane // *Theology and the Political: Theo-political Reflections on Contemporary Politics in Ecumenical Conversation* / ed. Alexei Bodrov and Stephen M. Garrett. Leiden–Boston: Brill, 2020, 106–127.
- Smytsnyuk, Pavlo. The New Orthodox Church in Ukraine: Ecumenical Aspects and Problems // *Orthodoxy in Two Manifestations?: The Conflict in Ukraine as Expression of a Fault Line in World Orthodoxy* / ed. Thomas Bremer, Alfons Brüning, Nadieszda Kizenko. Berlin: Peter Lang, 2022, 303–332.
- Spadaro, Antonio. 'Svegliate il mondo!': Colloquio di Papa Francesco con i Superiori Generali // *La Civiltà Cattolica* 165 (2014) 3–17.
- _____. Francesco e la sfida all'apocalisse // *Limes – Rivista italiana di geopolitica* 6 (2018) 61–71.
- _____. Pope Francis in Conversation with the Editors of European Jesuit Journals // *La Civiltà Cattolica*, 14.06.2022 <<https://www.laciviltacattolica.com/pope-francis-in-conversation-european-jesuit-journals/>>.
- _____. Sette 'quadri' sull'invasione dell'Ucraina: Il mondo non è una Scacchiera // *La Civiltà Cattolica* 173 (2022) 417–432.
- Stahn, Carsten. An Introduction // *Just Peace After Conflict: Jus Post Bellum and the Justice of Peace* / ed. Carsten Stahn, Jens Iverson, Rafael Braga da Silva. Oxford: Oxford University Press, 2020, 1–28.
- The German Bishops. *The German Bishops in the World War: Statement on the End of the Second World War 75 Years Ago*. Bonn: Secretariat of the German Bishops' Conference, 2020.

- _____. *A Just Peace*. Bonn: Secretariat of the German Bishops' Conference, 2020.
- The U.S. Catholic Bishops. The Challenge of Peace: God's Promise and Our Response // *Catholic Social Thought: The Documentary Heritage* / ed. David J. O'Brien & Thomas A. Shannon. Maryknoll, NY: Orbis Books, 2010, 604–688.
- Thomas, Scott M. A Trajectory Toward the Periphery: Francis of Assisi, Louis Massignon, Pope Francis, and Muslim-Christian Relations // *The Review of Faith & International Affairs* 16/1 (2018) 16–36.
- Troy, Jodok. International Politics as Global Politics from below: Pope Francis on Global Politics // *Journal of International Relations and Development* 24 (2021) 555–573.
- Valley, Paul. The Pope vs. America: Why is Francis Taking Such a Hard Line against Washington and Wall Street? // *Politico Magazine* (2015) <<https://www.politico.com/magazine/story/2015/09/pope-francis-america-washington-213092/>>.
- Vogt, Markus. Being Christian in a Fragile World: Revisions of Peace Ethics in the Face of the Ukraine War // *Ordo Socialis* (2022) <https://ordosocialis.de/wp-content/uploads/War-in-the-Ukraine-Being-Christian-in-a-Fragile-World_09.03.2022-.pdf>, 1–7.
- _____. The Ukraine War as a Challenge for the Development of Christian Peace Ethics // *Ethics and Armed Forces* 2 (2022) 10–17.
- Бабинський, Анатолій і Підлісний, Юрій. Антоніо Спадаро і його 7 картин з Ермітажу // *PICU*, 07.07.2022 <https://risu.ua/antonio-spadaro-i-yogo-7-kartin-z-ermitazhu_n130679>.
- Babynskiy, Anatolii i Pidlisnyi, Yurii. Antonio Spadaro i yoho 7 kartyn z Ermitazhu // *RISU*, 07.07.2022.
- Заседание Международного дискуссионного клуба «Валдай» // *Президент России* (2022) <<http://kremlin.ru/events/president/news/69695>>.
- Zasedanie Mezhdunarodnogo diskussionnogo kluba “Valdaj” // *Prezident Rossii* (2022).
- Курилец, Тарас. «Прозріння» щодо Патріарха Кирила та РПЦ у Ватикані. Коментар на інтерв'ю кардинала Курта Коха // *PICU*, 22.07.2022 <https://risu.ua/prozrinnya-shchodo-patriarha-kirila-ta-rpc-u-vatikani-komentar-na-intervyu-kardinala-kurta-koha_n131050>.
- Kurylets, Taras. ‘Prozinnia’ shchodo Patriarkha Kyryla ta RPTs u Vatykani. Komentar na intervju kardynala Kurta Kokha // *RISU*, 22.07.2022.
- Маринович, Мирослав. Після зустрічі з Папою Франциском // *PICU*, 11.06.2022, <https://risu.ua/pislya-zustrichi-z-papoyu-francyskom_n130067>.
- Marynovych, Myroslav. Pislia zustrichi z Papoiu Frantsyskom // *RISU*, 11.06.2022.
- _____. Фатіма як тест // *Український католицький університет*, 26.03.2022, <<https://ucu.edu.ua/news/fatima-yak-test-myroslav-marynovych-dlya-risu/>>.
- Marynovych, Myroslav. Fatima yak test // *Ukrainskyi katolytskyi universytet*, 26.03.2022.

Pavlo Smytsnyuk

THE CATHOLIC RESPONSE TO THE RUSSIA-UKRAINE WAR

Pope Francis has been extremely outspoken about Russia's aggression against Ukraine, having made more than one hundred statements during the first year of the war. This article analyses the key messages from Pope Francis and the Holy See's leadership, and proposes several interpretations. The manner, in which the Holy See addresses the morality of providing military aid to Ukraine should be read in the context of its treatment of other armed conflicts. Though Kyiv viewed Vatican's statements as belated and tepid, the Holy See was much more explicit on this matter, compared to its treatment of other cases, e.g. the Iraqi invasion of Kuwait. The Vatican's reaction to the war in Ukraine is unintelligible without taking into account its shift from just war theory to a just peace approach, which has been underway in Catholic social teaching over the last few decades. Finally, the Vatican's neutrality, stipulated by the Lateran treaties, acquires a new meaning under the first Latin American pope, Francis, who refuses to interpret geopolitical events from a Western point of view.

Keywords: war in Ukraine, peacebuilding, just peace, religious diplomacy, Pope Francis, Fratelli Tutti.